

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
HACI BEKTAŞ VELİ ARAŞTIRMA VE
UYGULAMA MERKEZİ

I. ULUSLARARASI HACI BEKTAŞ VELİ SEMPOZYUMU

07-09 MAYIS 2010 ÇORUM

Cilt II

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
HACI BEKTAŞ VELİ ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ

I. Uluslararası
Hacı Bektaş Veli
Sempozyumu

Prof. Dr. Osman EĞRİ
Doç. Dr. Mehmet EVKURAN
Yrd. Doç. Dr. Muammer CENGİL
Yrd. Doç. Dr. Adem KORUKCU

Prof. Dr. Osman EĞRİ
Doç. Dr. Mehmet EVKURAN
Yrd. Doç. Dr. Muammer CENGİL
Yrd. Doç. Dr. Habib AKDOĞAN
Yrd. Doç. Dr. Adem KORUKCU
Yrd. Doç. Dr. Metin UÇAR
Öğr. Gör. Veysel DİNLER
Haydar GÖZÜYILMAZ
Mustafa YÖNDEMLİ
Ceyhun Ulaş SOLMAZ
Ramazan GÜL
Fatih AKMAN
İshak DEMİR
Hatice KIR

SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.
Cevizlidere Cad. 1237. Sok. No: 1/17 Balgat/ANKARA
Tel: 0312 472 37 73
www.sfn.com.tr

Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi
Mimar Sinan Mahallesi 3. Cadde İlahiyat Fakültesi B Blok 3. Kat PK19100 ÇORUM
Tel: 0364 234 63 58 /1144-1145 web: <http://hbektas.hitit.edu.tr>

I. Uluslararası Hacı Bektaş Sempozyumu –Sempozyum Bildirileri-
Baskı Yeri ve Yılı: Ankara 2011
ISBN: 978-605-872-93-08

Eserde yer alan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin ilmi ve hukuki sorumluluğu sahiplerine aittir.

I. Uluslararası
Hacı Bektaş Veli
Sempozyumu

07-09 MAYIS 2010 | ÇORUM

ORGANİZASYON KOMİTESİ

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Mustafa TOPRAK
Çorum Valisi

Muzaffer KÜLCÜ
Çorum Belediye Başkanı

Prof. Dr. Osman EĞRİ
HÜHAM Müdürü

Doç. Dr. Mehmet EVKURAN
Doç. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK
Yrd. Doç. Dr. Habib AKDOĞAN
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÜMİT
Yrd. Doç. Dr. Metin UÇAR

SEMPOZYUM SORUŞTURMACI

Yrd. Doç. Dr. Muammer CENGİL
Yrd. Doç. Dr. Adem KORUKCU
Yrd. Doç. Dr. Metin UÇAR
Öğr. Gör. Veysel DİNLER

İçindekiler

RUM'DA ÖKSÖĞÜYÜ TUTAN KİMDİ?

Yrd. Doç. Dr. Rıza YILDIRIM..... 595

ONBİRİNCİ OTURUM

BEKTÂŞÎ FÜTÜVVETNÂMELERİNDE MEZHEBÎ UNSURLAR

Prof. Dr. Osman AYDINLI..... 637

BEKTAŞÎ ERKÂNNÂMELERİNDE MEZHEPLERÜSTÜ YAKLAŞIM: AHLAK MERKEZLİ DİN ANLAYIŞI

Doç. Dr. Ömer Faruk TEBER..... 659

ALEVÎ-BEKTAŞÎ TEOLOJİSİ ÜZERİNE

Doç. Dr. Mehmet EVKURAN..... 669

ONİKİNCİ OTURUM

BABAGÂN BEKTAŞİLİĞİNDE İKRAR TÖRENİ

Prof. Dr. M. Saffet SARIKAYA..... 681

ALEVÎ ÂDÂB VE ERKÂNINA AİT ESERLERDE KUR'AN'IN REFERANS DEĞERİ

Dr. Cenksu ÜÇER..... 705

GELENEKSEL ALEVİLİKTE MUŞAHIPLİK ve MUSAHİP ERKÂNI SAMSUN İLİ HAVZA ve LADİK İLÇELERİ ÖRNEĞİ

Emrah ÖZDEMİR..... 731

ONÜÇÜNCÜ OTURUM

ALEVÎ-BEKTAŞİLİĞİN GÜNCEL SORUNLARI

Eşref DOĞAN..... 755

ALEVÎ BEKTAŞÎ TOPLUMUNUN TALEPLERİNİN HUKUKİ NİTELİĞİ

Metin TARHAN..... 765

ALEVÎ AÇILIMININ DEDELER ve OCAKLAR ÜZERİNDE ETKİLERİ

Veli GÜLER..... 773

ONDÖRDÜNCÜ OTURUM

ALEVÎ-BEKTAŞİLERİN DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ KENDİLERİNE YÖNELİK DİN HİZMETLERİNE İLİŞKİN TUTUMLARI (ELAZIĞ ÖRNEĞİ)

Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR • Yrd. Doç. Dr. Ali ALBAYRAK • Dr. İsmail ARICI..... 785

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BİR İNSAN HAKLARI SORUNU OLARAK TÜRKİYE'DEKİ ALEVİLERİN VE BEKTAŞİLERİN SORUNLARINA ARTAN İLGİSİ

Yrd. Doç. Dr. Haydar EFE..... 807

HACI BEKTAŞ VELİ DÜŞÜNCESİNDE AHLAK EĞİTİMİ

Yrd. Doç. Dr. Adem KORUKCU..... 825

HACİBEKTAŞ DERGÂHI'NDA 19 YIL

Durmuş ASLAN..... 845

ONBEŞİNCİ OTURUM

YENİÇERİLİĞİN KURULUŞU VE HACI BEKTAŞ VELİ

Doç. Dr. Yakup CİVELEK..... 853

TÜRK TİYATRO ESERLERİNDE BİR KAHRAMAN OLARAK HACI BEKTAŞ VELİ

Doç. Dr. Müzeyyen BUTTANRI..... 873

REHA ÇAMUROĞLU'NUN SON YENİÇERİ ROMANINDA BEKTAŞILIK FELSEFESİ VE DİNAMİKLERİNİN İŞLENİŞİ

Yrd. Doç. Dr. Cafer Şen..... 893

DİYARBAKIR YÖRESİ TÜRKMEN ALEVİ HALK ŞAİRLERİNİN ŞİİRLERİNDE HACI BEKTAŞ VELİ

Arş. Gör. Bülent AKIN..... 913

ONALTINCI OTURUM

SİYASAL BİR DÜŞÜNCE OLARAK ALEVİLİK

Yrd. Doç. Dr. Metin UÇAR..... 927

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ALEVİLER-DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI İLİŞKİLERİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Yrd. Doç. Dr. Ali YAMAN..... 941

ALEVİ-SÜNNİ TOPLULUKLAR ARASINDA ORTAK DEĞERLERİN FARKINDALIĞI

Yrd. Doç. Dr. Muammer CENGİL..... 949

ALEVİLİĞİN HOMOJENLEŞME SÜRECİNDE HACI BEKTAŞ VELİ ve TEKESİNİN ROLÜ

İbrahim BAHADIR..... 959

ONVEDİNCİ OTURUM

TÜRK SÖZLÜ KÜLTÜRÜNDE HACI BEKTAŞ VELİ

Prof. Dr. Necati DEMİR..... 985

İHMAL EDİLMİŞ BİR BEKTAŞİ BABASI KADİMİ ve NEFESLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mümine ÇAKIR..... 1001

BEKTAŞİ TEKKELERİNDE KULLANILAN MUSİKİ FORMLARI

Dr. Ubeydullah SEZİKLİ..... 1019

MAKALÂT'IN DİL YAPISI

Dr. İclal ARSLAN..... 1029

ONSEKİZİNCİ OTURUM

ALEVİ AÇILIMI ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. Necdet SUBAŞI..... 1037

ALMANYA'DAKİ ALEVİLİK DERSLERİNİN DİNİ –TEOLOJİK YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Halise Kader ZENGİN..... 1043

HUKUKİ AÇIDAN ALEVİLERİN TALEPLERİ

Öğr. Gör. Veysel DİNLER..... 1065

ALEVİLERİN VE ALEVİ ÖĞRETİSİ'NİN GÜNCEL SORUNLARI VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ

Hıdır TEMEL..... 1099

DEĞERLENDİRME OTURUMU

Prof. Dr. Ferhat KOCA..... 1127

Eşref DOĞAN..... 1131

Yrd. Doç. Dr. Necdet SUBAŞI..... 1133

KATILIMCILAR 1137

SEMPOZYUM RESİMLERİ 1143

BEKTAŐI TEKKELERİNDE KULLANILAN MUSİKİ FORMLARI

Dr. Ubeydullah SEZİKLİ
Araştırma Görevlisi
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Türk Din Msiksi Anabilim Dalı

ÖZET

Hiç şüphesiz bir müsikî temellendirilmek istenildiğinde ilk yapılması gereken bu müzik içerisinde bulunan formların belirlenmesidir. Yapıtığımız bu çalışma Bektâşî Tekkeleri'nde kullanılan müsikî formlarının nazari olarak tanınmasına bir giriş mahiyetindedir. Bunları düvâz imam, miraçlama, nefes, mersiye, kumriye, Ali mevlidi, gülbanklar, Muhammediye, deyişler, destanlar, makteller, şatihyeler olarak sıralayabiliriz. Toplu olarak bir eserde rastlayamadığımız bu formlar temel kabul edebiliriz. Bu formlar ayrıntısına girecek olursak daha da fazlalaşabilir. Bu formlar Bektâşî müziğinin zenginliğini gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Alevî Bektâşî müziği, düvâz imâm, miraçlama, mersiye, nefes, deyiş, gülbank*

GİRİŞ

Alevî Bektâşîlik hakkında şu an elimizde hiçbir kaynak olmasa müziğinden bu kültürün derinliğini ve kültürel kalıplarını çıkarabiliriz.¹ Mevlevilikte neye kutsallık atfedilirken insanın en kutsal bölgesinin başı olduğu, neyinde insan başı gibi yedi delikli olduğundan bahsedilir. Aynı kutsallığı biz Alevî Bektâşîlerin saza yüklediğini ve perdelerin sayılarının Kırkları sembolize ederek genellikle kırk, kimi zamanda tellerin sayısı on iki imamı sembolize ederek on iki olur. Mevleviler neye pek abdest almadan dokunmazlarken Bektâşîler aynı saygıyı bağlamaya onu yüksekte tutarak cemde çalmayan başlamadan öperek gösterirler. Bu kıyaslamaları yaparken aslında Mevlevî müziği ve Bektâşî müziği arasında ortak yönlerden bahsetmiş oluyoruz. Ortak olmayan tek şey ise Bektâşî müziğinin en zengin ikinci dini müsikîmiz olduğu halde bu kadar karanlıkta kalmasıdır.

Geleneksel anlayışın sanatın ortaya çıkışı adına önemle üzerinde durduğu noktalardan birisi şudur: "Tanrı Adem'in ruhunu yarattığı zaman, ruh bedene önce girmek istemedi ve beden kafesinin etrafında dönen bir kuş gibi döndü durdu. Bunun ardından Tanrı meleklerle müzik çalmalarını emretti ve ruh o müziğin eşliğinde kendinden geçerek bedene girdi."² Sanat duygusunun en eski uygulanmış şekli danstır. Bunun kutsal olarak uygulanmış hali ise sema ve semadır. 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Elmalı'lı Eroğlu Nûri semah için şu dörtlüğü yazar:

¹ Gloria L. Clarke, *Toplum Bilim*, "Alevî Kültürel Kimliğinde Bektaşîliğin Rolü", (Çeviri:Hande A. Birkan, Kızılca Yürür), İstanbul 2001, sayı 12, s. 129

² Titus Burckhardt, *Sacred Art in East and West*, s. 9

*Ay, gün, yıldız dönüp eder dilekler;
Gece gündüz devran eder felekler
Görmüş Sultân Arş'ta döner melekler
Mü'min Hü der döner kâfir mi olur?*

Tarikatlarda semâ, müsikîlerinin de gelişme sebebi olmuştur. Zira tarikat dansları olarak niteleyebileceğimiz semâ, semah ve diğer zikirler, müsikîsiz hiçbir değer ifade etmemektedir. Mevlevî müsikîsinden sonra en zengin tarikat müsikîlerimizden birisi Bektâşî müsikîsidir. Hiç şüphesiz bu zenginliğin sebeplerinin başında kendine özgü müsikî formlarının bulunması ve yine kendine özgü bir dansının bulunmasıdır. Her tarikatın kendisine özgü bir zikri vardır. Bu zikirleri üç grupta inceleyebiliriz. Bunlardan ilki Bektâşî Semâhı, ikincisi Mevlevî Semâ'sı sonuncusu ise bu ikisinin dışında kalan cehrî tarikatların birbirine benzer kuudî veya kıyâmî olarak yaptıkları zikirlerdir.

Görüldüğü gibi üç tür zikirden birisine sahip olan Bektaşîliğin tekkelerinde okunan müsikî formları da müsikîmiz adına önem arz etmektedir. Bu formların bazıları sadece Bektâşî tekkelerinde kullanılırken bazılarını diğer tarikatlarda kullanmışlardır. Konumuz diğer tarikatlarla ortak veya özelde Bektâşî tekkelerinde kullanılan müsikî formları olacaktır.

Müsikî hayatın her noktasında bizimle beraberdir. Doğduğumuzda kulağımıza okunan ezanla başlar zannetmekte aslında müsikî bugünün bilim adamlarına göre anne karnında başlar. Sûfilere göre ise zaten kalp ritimidir ve o atmaya başladığı an müsikî de başlamış demektir.

Hatta bazı sûfilere göre müsikî Allah'ın ben sizin Rabbiniz değimliyim? sorusunda bulunan âhenkle başlar.

Bütün dinlerin ortak özelliklerinden birisi bir müsikîlerinin olmasıdır. İslamiyet'te diğer bütün dinler gibi müsikîyi özümsemiş, toplumlar kendi müziklerini İslam potası içerisinde eriterek onu geliştirmişlerdir. Zaman içerisinde müsikîleri gelişmiş bu gelişme ile beraber müsikînin tanrıya ulaşmada ki gücü daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Tarikatlarda gelişen müsikîlerden en fazla göz önünde olan ve müsikîye ayrı bir önem atfeden Mevlevilikten sonra daha çok halka yakın olan ve bu yakınlığı müziğine de yansıyan tarikat Bektaşîliktir. Tarikat müsikîsinde olan gelişmeler zaman içerisinde çeşitli formların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu formlar diğer tekkelerde muharremelerde okunan formlarla birleştirildiğinde ciddi bir yekûn teşkil etmektedirler.

Dini müsikîmiz formlara ayrılırken melodik yapısından daha çok şiirlerdeki konular etkili olmuştur. Örneğin Nefes'i tarif ederken "Bektâşî şairler tarafından yazılmış ve Bektâşî tekkelerinde okunmak üzere çeşitli makamlardan küçük usullerle bestelenmiş manzum İlahilere denir. Bunların İlahilerden farkı Peygamber Efendimizle beraber Hz. Ali'nin de methiyesine yer verilmesinden ibarettir." Şeklinde

yapılır. Müzik değişirse de konu değiştiği için farklı bir form adı almıştır. Makam, usul ve tavır bakımından İlahilerden başka farkı yoktur. Bektâşi Tekkelerinde ve diğer tekkelerde okunan Bektâşi formlarını da konularına göre ayırmak yapılabilecek en sağlıklı ayırım olacaktır. Bunun yanı sıra düvaz, taşlama, devriye gibi formlar kendi isimleri ile icra edilememe korkusundan dolayı deyiş olarak nitelendirilmiş ve bir form kargaşası ortaya çıkmıştır. Konularına göre ayırdığımız formları şu başlıklar altında sıralaya biliriz.

1- Duvaz İmam

Bir Halk Edebiyatı nazım şeklidir. Farsçada on iki anlamına gelen “Duvaz” Bektâşi müziğinde on iki imama övgü veya bu imamların isimleri olan Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynel Âbidin, Muhammed Bakır, Câfer-i Sâdık, Musâyı Kâzım, Ali Rıza, Muhammed Tâkî, Aliyyü'l-Nâkî, Hasan Ali Askeri, Muhammed Mehdinin zikredildiği nefesler için kullanılır. Anadolu’da bu nefeslere “Duvaz imam” “Duvazdeh imam” veya sadece “duvazdeh” olarak kullanılır.³

Kaldır at gönlünden gafil, seki şüpheyi gayri,
Yolun Sahibi Murtaza Şahı Merdan Alidir.
Uyup melunlara sakın, onları görme ayrı,
Nuru Muhammed Mustafa Şahı Merdan Alidir.

Nebilerle resullerle, batında konup göçen,
Resulu Kibriya ile zahirde Hak yol açan.
Muaviye hilesiyle zehirli suyu içen,
İmam Hasan-el Mücteba Şahı Merdan Alidir.

Muhammed okudu Kuran, Ali eyledi beyan,
İnkâr eyledi Kurani, kavimi Ehli Sufyan.
İmam Hüseyine oldu Kerbela çölü mekan,
Şahı Şehid-i Kerbela Şahı Merdan Alidir.

İmam-i Zeynel Abidin Sam'da zindana düştü,
Muhammed Bakir ağladı, ciğeri yandı pişti.
İmam Cafer erkan kurdu, münkirin aklı şaştı,
Musa Kazım, Ali Rıza Şahı Merdan Alidir.

İmam Taki, İmam Naki bu yolun erenleri,
Velayetin gözü nuru Can Hasan-ül Askeri.
Sahib Zamana bağlandım, Caferiyem Caferi,
Konup göçen tüm evliya Şahı Merdan Alidir.

³ Hüseyin Yalırık, *Tasavvufî Halk Müziği*, Ankara 2003, s. 51-52.

2- Miraçlama

Mirâç Hz. Muhammed’in mucizelerinden birisidir. Bu konuda dini müsikimizde mi'râciyye adıyla bilinen Kutbünnâyî Şeyh Osman Dedeye ait bir eser bulunmaktadır. Dini müsikimizde miraçla ilgili yazılan ilahilerde mevcuttur. Bektâşilikteki miraçlamada Hz. Peygamber’in miracını konu edinen sözlerden oluşmaktadır.

miraç okudu Cebrâil/ Muhammed Mustafa mâh-ı/ Hak emrine oldu kâil/
eyledi Azm'i râh-ı gayib'den yandı bir çerağ/ çünkü yakın oldu ırak/ Cebrail
getirdi Burak/ bindi ol Habîbullâhi Burak kadem bastı arş'e/ erişti fevk'al fers'e/
Hak kâdirdir cümle iş'e/ eyledi bu gez-nigah'ı Bir nida erişti Hak'dan/ ya Mu-
hammed in Burak'dan/ göz kamaşır şerer-nâk'dan/ Mü'minlerin kiblegah'ı/
Yolda rast geldi bir şir/ ya nedir bu işe tedbir/ Hâtemi'ni ağzına ver/ sundu iki
cihan şâh'ı/ Çıktı sidreyi müntehâya/ erişti ilâ nihâya/ kavuştu sırrı Hüdâ'ya/
seyretti cemâlullah'ı/ Onda gördü bir nev-civân/ yüzü sems-i mâh-i tâbân/
cemâline oldu hayran/ nazar kıldı Allah-ı/ Sordu doksan bin kelâm-ı/ hak ile
nikinam'ı/ bir dem eyledi eram'ı/ bu ne sırdır ya ilahi/ Gâibden geldi yeşil el/
verdi si-pâre engur asel/ ol demde gördü bir mahfel/ selman'ın şeyen lilâhı/
Ayak üstü kalktı server/ oldu gönlü, gözü enver/ sır ile oldu münevver/ dedi bu
hikmeti ilâhi/ Oldu mirâc'ın mübârek/ Hak kıldı Kur'an tebarek/ şânına
levlâk'e levlak/ pâdişahlar pâdişah'ı/ Vardı kırkların cemine/ oturdu hak mak-
amına/ hu. . . dedi gerçek demine/ dem-be dem resulullah'ı/ Buyurdu ol nûr-u
vâhid/ size armağan bu Tevhid/ cümleside oldu sâcid/ zikretti Kelâmullah'ı/
Mersiye

Bektâşi müsikîsinin iki temel direği vardır; bunlardan birisi mersiye, diğeri ise nefeslerdir. Hz. Hüseyin ve diğer Ehl-i Beyt mensuplarının 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emeviler tarafından şehit edilmesinin yıl dönümlerinde düzenlenen matem törenlerinde bu olaydan duyulan üzüntüyü dile getiren, sorumlularına lânetler yağdıran Arapça, Farsça, Türkçe Manzûmelerin “mersiyehan” ve “nevhan” denilen sanatkarlar tarafından besteli veya irticali olarak okunması, dini Türk müsikîsinde mersiye adı verilen bir icra tarzının doğmasına neden olmuştur.⁴

Mersiye ağıt gibi insanları hüzne ve düşünceye sevk eden melodilerle okunur. Mersiye okumak iyi icrâ yapanların mersiyehanlıkla şöret bulacakları kadar değer verilen bir konu idi. Yirminci asrın ilk yarısında meşhur olan mersiyehanları Aksaraylı Âmâ Yaşar, Zâkirbaşı Yaşar Baba, Hacı Fâik Bey, Nezih Bey, Said Bey, Hâfız Receb, Arap Ahmed, Hacı Hakkı, Hasan Yümnî, İbrahim Erkal, Karabba Şeyhi Haydar, Kasımpaşa da Hâşimî Dergâh'ı şeyhi Rübâbî

⁴ Nuri Özcan, “Mersiye”, *DİA*, Ankara 2006, c.XXIX, s.219.

Süreyyâ, Cerrahpaşa camii Hatip ve İmamı Hafız Mehmet Ârif Efendizâde na'than Hafız Kemal olarak sıralaya biliriz.⁵

Sünbül Efendi tekkesinde muharrem'in onu, hangi güne tesadüf ederse etsin, o gün orada öğleden sonra on iki rekat husâma namazı kılındığı ve Yazıcızâde mersiyesi okunduğu, gecesi de yüz rekat namaz kılınarak yetmiş bin kelime-i tevhit çekildiği tarihen sabittir.

Mersiye okumak ve aşure pişirilmek âdetinin bilhassa kıyâmî ve devrânî tekelerinde yer bulduğunu görüyoruz. Muharrem'in onundan otuzuna kadar geçen müddet zarfında tekkenin âyin günü veya gecesi aşure dağıtılır, kurbanlar kesilir, yemekler yedirilir ve meşhur mersiyehanlara mersiye okutulurdu. Bu mersiye okutmak için mersiyehanlıkla şöhret bulmuş kişiler tercih edilirdi. Bu kişilerin isimlerinin önündeki sıfatları ise diğer tarikatlarda Hz. Ali sevgisini anlatmaya yeter. Bunlar; Bayrâmî Yazıcızâde (V. 1451), Sinânî Seyyid Seyfullah (V. 1699), Gülşenî Sezâyi (V. 1738), Halvetî Zekâî (1812), Nakşibendî Selâmî (V. 1813), Bedevî Kazım Paşa (V. 1889), Kâdirî Osman Şemsi Efendi (V. 1893) olarak sıralayabiliriz. .⁶

Bununla beraber tekkelerde muharrem ayı zarfında okunmağa mahsus olan ilahiler gibi muayyen ezgi ve ikâlarla bestelenmiş bulunan bazı mersiyeelerde mevcuttur. Yunus'un şehitlerin ser çeşmesi/ Evliyanın gözü yaşı/ Hazreti Ali babaları/ Arşın iki küpeleri/ Kerbeladır yazıları/ Fatma ana kuzuları, hicaz, sabâ, hüseyni, arazbar gibi muhtelif makamlarda ayrı ayrı bestelenen bu ilahinin yanında Şabaniyeye mensup olan Ömer Fuâdî'nin hüseyni makamındaki Şah Hüseyin'in fırkatiyle ağlayan gelsün beri/ âh ü vâh idüp demâdem inleyen gelsün beri/ Kerbelâda çağrışırılar yâ Muhammed yâ ali/ sinesine şerhalarla dağ uran gelsün beri/ bunlardan birkaçıdır.⁷

İstanbul'da Bektâşî tekkelerinde Niyazi Mısırî'nin halifelerinden Azbî Mustafa Çavuşun Mersiyesiyle divanındaki Na'tı Alilerin okunması âdet olmuştur.⁸

3- Nefes

Bektâşî mûsikîsinin en önemlilerinden birisi de nefeslerdir. Bektâşî mûsikîsinin en yaygın türlerinden ve en önemli unsurlarından biri olan nefesler melodi karakteri olarak küçük usullerle bestelenmiş ve halk mûsikîsinin etkisinden kalmıştır.⁹

⁵ Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Eski Muharremlerde Mersiye ve Aşûre", *En Son Dakika*, İstanbul Kasım 1951.

⁶ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Müsikîsi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1942, c. II, s. 476.

⁷ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Müsikîsi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1942, c. II, s. 476.

⁸ Nuri Özcan, "Mersiye", *DİA*, Ankara 2006, c. XXIX, s. 219.

⁹ Nuri Özcan, "Bektâşî Müsikîsi", *DİA*, İstanbul 1992, c. V, s. 371, 372.

Nefeslerde kullanılan Bektâşî raksı, Bektâşî raksanı ve Bektâşî devr-i revanı adlı usuller tamamen bu mûsikîye mahsus ve genellikle bestelenen güfteye göre yapılan usullerdir. Bu nedenle Bektâşî mûsikîsinden başka yerde fazla kullanım alanı bulamamıştır.

Birçok Bektâşî nefesinin şairleri biliniyorsa da bestekarı meçhuldür. Bunda Bektâşî mûsikîşinaslarının adlarını gizlemelerinin (sırratme) rolü büyüktür. Nefesleri

Tabidir ki her tarikatın bir âyini vardır. Özellikle Bektâşîlik gibi esas geleneklerini Anadolu köy ve kasaba Aleviliğinden alan bir tarikatın köklü temellere dayanan bir ayininin olması da gayet doğaldır. Nefesler konu olarak tabiatı,

- Oturak nefesleri; Dini mûsikîmizde kullandığımız durak formuna benzeyen ağır okunan eserlerdir. Bu eserlerde semah dönülmez.
- Semah nefesleri; bir diğer adı da "şahlama" veya "dört köşe" nefeslerdir. Bu nefesler yürük usullerle söylenir.¹⁰
- Yas nefesleri; Hakka yürüyen bir Can için yapılan "Lokma Erkanı'nda veya o canın sene-i devriyesinde söylenir. Ayrıca, sonu ölümlü biten deprem, sel felaketi, kaza vb. olaylarda hayatını kaybeden Bektaşiler için geride kalan akraba, eş, dost veya sevenleri tarafından yapılan özel toplantılarda "yas muhabbeti" ve "dardan indirme" erkânlarında ağıt olarak söylenen nefeslerdir. Bu nefeslerde semah dönülmez.¹¹

4- Kumriye

Asıl ismi Kenz'ü-l Mesâip olan eser Mirzâ Muhammed Nâkî'ye aittir. Günlük hayatta Kumru Adını kullanan yazarın eseri de bu isimle tanınmıştır. Hz. Muhammed'in vefâtı ile birlikte Ehl-i Beytin çektiği acıları dile getiren ve bu zulüm karşısında göstermiş oldukları direnç ve bağlılığı gözler önüne seren bir eserdir.¹² Bektâşî tekkelerinde mevlide benzer tarzda irticâlen (doğaçlama) okunan eser muhtevâ olarak ta önem arz etmektedir. Bektâşî müziğinde en çok kullanılan usullerden dokuz zamanlı aksak ta kumru ötüşünü taklitten ortaya çıkmıştır. Bizim için daha ilginç olanı bu kuşun ilk ortaya çıktığı bölgenin Orta Asya oluşu ve Türkler nereye yayıldıysa kumrularında buna paralel bir yayılım gösterdiği'dir.¹³ Kumru kuşunun Türk mûsikîsinde Merâğîden dolayı ayrı bir yeri de vardır. Timur'un vefâtı (1405) üzerine sultan Halil tahta oturmak üzere Semerkant'a geldiğinde, onu karşılayanlar arasında Seyyid Şerif Cürcânî ile

¹⁰ Vahit Lütfi Salcı, *Gizli Türk Halk Müsikîsi ve Türk Müsikîsinde Armoni Meselesi*, Numune Matbaası, İstanbul 1940, s. 36.

¹¹ Hüseyin Yaltırık, *age*, s. 53-54.

¹² Adil Atalay Vaktidolu, *Kumru Kenzül-Mesâib*, Can Yayınları, İstanbul 2007, s. 7.

¹³ Hüseyin Yaltırık, *age*, s. 35.

birlikte Abdülkâdir de bulunmuştur. Sultan Halil'e intisabı sıralarında, sultanın huzurunda iken bir kumru ötmeye başlamış, sultan kumrunun ötüşüne göre bir devir meydana getirmesini söyleyince Merâğî'de sekiz vuruşlu "devr-i kumriye"yi meydana getirmiştir.¹⁴

5- Mevlîd-i Ali

Hız. Ali'nin doğumunu anlatan bu eser Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât isimli eserinin Velâdet bahrinden etkilenerek yazılmıştır. Genellikle Hız. Ali'nin nevrûzda doğduğu inancına bağlı olarak bu nevrûz erkânında okunur.¹⁵ Mevlîd-i Ali'nin bir bestesi olmayıp doğaçlama okunan eserler arasındadır.

Şâh-ı Merdân, Şîr-i Yezdân Murtezâ doğdu bugün/ Pişüvâ-yı evliyâ vü esfiyâ doğdu bugün

Fâtımâ bint-i eseddir ol velînin ânesi/ Hâşimî gülzârının nev goncesi, bir dânesi

Ol asâlet menbaı, ol kâmile/ çün Ebû Talib'den oldu hâmile

Bir sedef veş, hayli dem dürdâneyi/ sakladı bâtnında mehveş hâleyi

Geçti hayli haftalar, günler ve mâh/ doğdu böyle bir mübârek günde Şâh

Öyle bir gün doğdu, ol nevrûz idi/ öyle ki bir yevm-i efrûz idi....

6- Gülbanklar

Bektâşî kültüründe duâ yerine kullanılan gülbanklar cemlerin başından sonuna kadar, Tarîkate kabulden çıkarılmaya kadar her alanda karşımıza çıkmaktadır.¹⁶ Özellikle mehter müziğimizde Tarikatın Yeniçeri üzerindeki etkisinden de kaynaklanan bir gülbank kültürü vardır. Aslında gülbankları musikî formu olarak düşünmek biraz zorlama görünse de tekkelerde Yâ Hz. Allâh Allah Allah Allah diye başlayan dervişlerin Allah zikrinin üzerine okunan "selvi tepesi" gibi Bektâşî tekkelerinde "Bism-i Şâh, Allah Allah, Allah Allah..." diye devam eden gülbank girişleri bu müzikaliteyi sağlamaktadır. Duâyı yapanında duâyı melodili okuması sebebi ile gülbanklarda Bektâşî Mûsikîsi formlarına dahil edilebilir.

Bismişâh Allah Allah /vakitler hayrola/ hayırlar feth ola/ şerler def ola/müminler saf ola/ münâfıklar berbat ola/ gönüller şâd ola/ meydanlar âbâd ola/ kalplerimiz mesrûr, sırlarımız mestûr, zahirimiz mâmûr, bâtınımız pür nûr

¹⁴ Ubeydullah Sezikli, *Abdülkâdir Merâğî ve Câmîu'l-Elhân'ı*, Marmara

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007, s. 34.

¹⁵ Ramazan Karaman, *2. Uluslararası Türk Kültür Eureninde Alevilik Bektâşîlik*, "Alevi-Bektâşîlerde Yenigün (Nevruz) İle İlgili İnanç ve Ritüeller, Ankara 2007, s. 632-633.

¹⁶ Adil Ali Atalay Vaktidolu, *Alevi Duaları Gülbangları*, Can Yayınları, İstanbul 2003, s.7.

ola/ e'l- Hak Muhammed Ali iftiradan saklayıp, gözcümüz, bekçimiz ola merd ü namerde, hiçbir ferde muhtaç eylemeye/ dert verip derman aratmaya, hastalarımıza şifa, dertlilerimize deva, gönüllerimize iman, kalplerimizi musaffâ eyleye.

7- Deyişler

Alevi Bektâşî müziğini en belirgin biçimde yansıtan türlerden birisi deyişlerdir. Alevi Bektâşî müziği içerisinde derlenen iki bin, iki bin beş yüz deyiş bulunmaktadır. Deyişler şiirsel yapı itibarıyla koşma ve mani olmak üzere ikiye ayrılırlar.¹⁷

8- İlahiler

Tasavvuf çevrelerince bütün tarikatlar tarafından kabul edilen Yunus Emre, Niyazi Mısrî, Alvarlı Efe gibi zâtların ilahileri de Bektâşî tekkelerinde okunur.

9- Şathiyeler

Genellikle dinin nezaket ve inceliğinden yoksun olan ham sofuların, kaba anlayışlarını alaya almak için söylenen şiirlerdir. Alaylı iğneleyici ama ciddi düşünce ürünü olan bu şiirler genellikle Alevî Bektâşî şairlerince söylenmiştir.

Trakya tarafında sıkça okunan bir şathiyenin güftesi şöyledir:

Ademi balçıktan yoğurdun yaptın
Yapıp ta neylersin bundan sana ne
Halk ettin insanı saldın cihana
Salıp ta neylersin bundan sana ne

Behlül Dânem eder cennet yarattın
Nice kullarını cehenneme attın
Nicesin ateş-i aşk ile yaktın
Yakıp ta neylersin bundan sana ne¹⁸

SONUÇ

Müzik kültürel değerlerin toplamı ve kültürün kalbinin attığı yerdir. Dini mûsikîmizde Alevi Bektâşî müziğinin sadece Sünni tekkelerde muharremde okunan formlar verilerek kısaca temas edilmesi mûsikîmiz adına bir kayıptır. Zira dini mûsikîmizde en zengin ikinci mûsikî sayılan Bektâşî mûsikîsini sadece Sünni tekkelerde okunanlarla sınırlı tutmak dini mûsikî adına yapılan en büyük yanlışlardandır. Alevi toplumu da müziklerini kaydetmeme yanlışlığı içerisindedir. Oysaki Alevi Bektâşî inancını günümüze taşıyan en önemli unsurlardan birisi müziğidir.

¹⁷ Melih Duygulu, *Alevi Bektâşî Müziğinde Deyişler*, İstanbul 1997, s. 42.

¹⁸ Hüseyin Yaltrık, *age*, s. 54.

KAYNAKÇA

- Adil Ali Atalay Vaktidolu, *Alevi Duaları Gülbangları*, Can Yayınları, İstanbul 2003.
- Adil Atalay Vaktidolu, *Kumru Kenzül-Mesâib*, Can Yayınları, İstanbul 2007.
- Birkan, Kızılca Yürür), İstanbul 2001, sayı 12
- Cemaleddin Server Revnakoğlu, “Eski Muharremlerde Mersiye ve Aşûre”, *En Son Dakika*, İstanbul Kasım 1951.
- Gloria L. Clarke, *Toplum Bilim*, “Alevi Kültürel Kimliğinde Bektaşiliğin Rolü”, (Çeviri: Hande A.
- Hüseyin Yaltırık, *Tasavvufi Halk Müziği*, Ankara 2003, s. 51-52.
- Melih Duygulu, *Alevi Bektaşî Müziğinde Deyişler*, İstanbul 1997.
- Nuri Özcan, “Mersiye”, *DİA*, Ankara 2006, c. XXIX.
- “Bektâşî Mûsikîsi”, *DİA*, İstanbul 1992, c. V.
- Ramazan Karaman, *2. Uluslar Arası Türk Kültür Evreninde Alevilik Bektaşîlik*, “Alevi-Bektaşîlerde
- Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1942, c. II, s. 476.
- Titus Burckhardt, *Sacied Art in East and West*
- Ubeydullah Sezikli, *Abdülkâdir Merâğî ve Câmîu'l-Elhân'ı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.
- Vahit Lütfi Salcı, *Gizli Türk Halk Mûsikîsi ve Türk Mûsikîsinde Armoni Meselesi*, Numune Matbaası, İstanbul 1940.
- Yenigün (Nevruz) İle İlgili İnanç ve Ritüeller, Ankara 2007.

MAKALÂT'IN DİL YAPISI

Dr. İclal ARSLAN